

Zvonka Zupanič - Slavec¹

Alkoholizem kot družbeni in zdravstveni problem od starih civilizacij do danes*

*Alcoholism as a Social and Health Problem from Ancient Civilizations to the Present**

IZVLEČEK

KLJUČNE BESEDE: alkohol, alkoholizem – zgodovina, protialkoholni boj, Kranjska, 19. stoletje, javnozdravstvena politika

Alkohol od nekdaj spremlja človeštvo in mu prinaša sončne in senčne trenutke. Najstarejša in najbolj opevana vrsta je vino. V svoji dolgi zgodovini je bilo hranilo, zdravilo (anestetik), preventivno sredstvo (baktericid), predvsem pa poživilo in omamljajoča pijača. Ravno zaradi slednjega sta se pospeševala gojenje trte in pridelava vina v vseh kulturah in civilizacijah, hkrati pa je to pripeljalo do njegove zlorabe. Vendar alkoholizem ni od nekdaj obravnavan kot bolezen. Dolgo so pijančevanje tolmačili kot moralni, verski ali sodni problem. V prispevku je popisan protialkoholni boj na Kranjskem v 19. stoletju. V začetku 20. stoletja se je gibanju pridružilo še Društvo zdravnikov na Kranjskem, ki je skupaj s Slovensko protialkoholno zvezo delovalo med ljudmi in poskušalo vplivati na deželno vlado za sprejetje ustrezne zakonodaje. Slovenija se po količini zaužitega alkohola neslavno uvršča v sam svetovni vrh. S tem podatkom gredo v korak tudi statistike o zdravstvenih, družbenih, družinskih, ekonomskih, sodnih in drugih posledicah, ki jih povzročajo in nosijo s seboj odvisni od alkohola. Le z ozaveščanjem, prosvetljevanjem in ustrezno javnozdravstveno politiko lahko zaustavimo grozečo katastrofo.

ABSTRACT

KEY WORDS: alcohol, alcoholism – history, fight against alcoholism, Carniola, 19th century, public health policy

Since times long past, alcohol has accompanied humankind, bringing both sunny and shadowy moments. The oldest and most celebrated form is wine, which throughout its legendary history has served as nourishment, medicine (anesthetic), preventive means (bactericide), and above all as a stimulant and an intoxicating beverage. It was, indeed, the latter that was advanced by the cultivation of wines and the maturing of wines in all cultures and civilizations, thus leading at the same time also to the abuse of wine. Alcoholism was not, actually, treated as a disease from the very start. For a long time, excessive drinking was regarded more as a moral, religious or juridical problem. In this paper, a record is given of the anti-alcohol struggle in Carniola in the 19th century. At the beginning of the 20th century, the movement was further joined by the Carniolan Doctors' Association, and, together with Slovenian anti-alcohol alliance, it continued to influence the regional government to adopt the appropriate legislation. In terms of *per-capita* consumption of alcohol, Slovenia ranks ingloriously close to the peak of the worldwide scale. This fact is also closely supported by statistics on the health, social, family, economic, legal and other consequences which are incurred by alcoholics themselves. It is only through the enhancement of public awareness and education and through an appropriate public health policy that this menacing catastrophe can be forestalled.

¹ Prof. dr. Zvonka Zupanič - Slavec, dr. med., Inštitut za zgodovino medicine, Medicinska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Zaloška 7a, 1000 Ljubljana; zvonka.zupanic-slavec @mf.uni-lj.si

* Članek je bil objavljen tudi v knjigi: Zupanič Slavec Z. Alkoholizem kot družbeni in zdravstveni problem od starih civilizacij do danes. In: Zupanič Slavec Z, ed. Osnovne značilnosti dipsobiotatike – zlorabe alkohola oziroma na podlagi zdravniškega opazovanja nastala politično-statistična predstavitev njenih posledic, ki se odražajo na prebivalstvu in življenjski dobi. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU: Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije; 2005. p. 63–79.

UVOD

Sodobna družba je obremenjena s težnjo po popolnosti. Zaradi te težnje se posebej mladi težko uveljavljajo. Nanje pritiska okolica, neuspeli v šoli, nezadovoljstvo staršev, brezposelnost, težave v partnerstvu in drugi razlogi, tako da se zatekajo v omamo in ječo odvisnosti (1). Spekter psihoaktivnih drog je širok, v tem prispevku se bomo omejili le na alkohol.

Vzroki za popivanje in pojav odvisnosti so najrazličnejši. Količina zaužitega alkohola in pogostost uživanja sta odvisna od posameznika, družine, družbe, bivalnega in delovnega okolja, od dostopnosti do alkohola, nenazadnje tudi od osebnih, verskih in drugih pogledov (2). Alkoholizem je huda bolezen odvisnosti, ki prizadene človeško telo, duševnost, odnose med ljudmi in sposobnost za ustvarjalno življenje.

VINSKA TRTA IN NJEN SAD SKOZI ČAS

Vino je od nekdaj povezano s človekovim bitjem in žitjem, zdravjem in boleznijo, veseljem in žalostjo. Je plemenit dar narave in kulturna pijača. Zmerno uživanje vina deluje dobrodejno na duha in telo ter odganja skrbi. Zdravemu daje moč in samozavest, bolniku je zdravilo in krepečilo. Slavo so mu peli številni poeti, tudi slovenski, od nekdaj je zapisano v umetniški besedi in celo v slovenski himni. Dandanes je vino nepogrešljivo pri različnih obredih, zdravilih, svečanostih, sklepanju pogodb, pa tudi pri družabnih srečanjih, za preganjanje tesnobe in utrujenosti.

Divja trta *Vitis vinifera* je zrasla na našem planetu pred približno 40 milijoni let, ko človeška vrsta še ni obstajala. Odtise trtnih listov iz prazgodovinskih časov so našli v okoličini Pariza. Plodove trte so ljudje obirali že v davni preteklosti. Ko je človek spoznal blagodejni učinek vina, je začel trto gojiti. Vinska kultura je stara že vsaj osem tisoč let. Dokaz za to je stiskalnica iz 6. tisočletja pr. n. št., najdena blizu Damaska (3). Mlajše arheološke najdbe pričajo predvsem o tem, kako so vino hranili. Današnja plemenita trta izvira iz vrste *Vitis silvestris*, ki je uspevala na območju Srednjega vzhoda in Kavkaza. S trgovino

se je prenesla tudi v Sredozemlje. Grki in Fenici so jo razširili v Dalmacijo, Rimljani pa v naše kraje.

Najstarejši ohranjeni zapisi, ki so urejali uživanje vina, so iz 2. tisočletja pr. n. št.: babilonski kralj Hamurabi je v svojem zakoniku gostilničarjem prepovedal točiti slabo vino. V starih kulturah in antiki so vino pripisovali različnim bogovom: egipčanskemu Ozirisu, grškemu Dionizu in rimskemu Bakhhu, kristjani pa izraelskemu Noetu. Noe naj bi bil tudi prvi človek, ki se je z vinom do onemoglosti opil, kar je lepo upodobljeno na freski v Olimju. Starim Egipčanom je vino predstavljalo sveto pijačo, ki so jo darovali bogu rodovitnosti Ozirisu. O vinogradih in vinski kulturi je v 8. stoletju pr. n. št. pel slepi grški pesnik Homer. Pri antičnih Grkih in Rimljanih so vino smeli piti le moški. Cenili so ga visoko in uživali so ga redno in zmerno, redčili so ga z vodo. Ob verskih praznikih, ko so častili boga vina Dioniza, so se opijali in veseljačili do onemoglosti. Ob zatonu cesarstva so Rimljani podobno pretiravali s čaščenjem Bakhusa in pijančevanjem na t. i. bakanalijah. Proti njim se je začelo pravo gibanje.

Antični filozofi so imeli izoblikovano svoje mišljenje o vinu. Sokrat je rekel: »Kar zadeva pitje vina, prijatelji moji, imate moj pristanek. Vino prepoji dušo, blaži naše bridkosti in hkrati prebuja naša čustva.« Iz tega obdobja je ohranjenih še nekaj misli znanih pesnikov in mislecev. Pesnik Alkaj je svetoval: »Ne sadi nobenega drevesa, dokler nisi zasadil vinograda. Pij ga po želji, da se zaščitiš pred mrazom.« Besede pesnika Anakreona ga postavljajo ob bok pesništvu: »Ljudje ljubijo staro vino in nove pesmi.« Pesnik Teokrit je svaril: »Vino razgali človeško misel«, filozofu Pitagori pa je bilo vino kot Venerino mleko. Rimski pesniki Vergil, Ovid in Horac so prav tako opevali vinsko trto. Grški pisec Plutarh pa je zapisal: »Med pijačami najkoristnejše, med zdravili najokusnejše in med hrano najprijetnejše je vino.« (4)

Srednjeveški svet je manj pil zaradi katoliškega nasprotovanja uživaštvu, prevlade Arabcev in njihove verske prepovedi pitja. To spodbudno stanje se je končalo s križarji, ki so ponovno začeli popivati. V evropski civilizaciji je pojav žganja zelo pospešil širjenje alkoholizma. S pojavom piva, recept zanj naj

bi bil sestavil legendarni flamski kralj Gaminus v karolinški dobi, se je še bolj pospešilo pitje alkohola. S protestantizmom so začeli svobodneje razlagati Biblijo. Užitek ob pitju alkohola naj ne bi bil tako pregrešen in zato je sledilo več popivanja. V naših krajih se je pitje vina razširilo predvsem v 16. in 17. stoletju. Od 17. stoletja dalje so že pili pivo, žganje pa šele od začetka 19. stoletja (5). Pitju so nasprotovali redki duhovniki in razumniki, ki so zahtevali njegovo omejevanje z davki in s plačevanjem globe zanj. S proučevanjem zgodovinskih perspektiv alkoholizma v povezavi z medicino, demografijo, sociologijo ter tudi kulturo in politiko se dandanes po svetu ukvarja tudi socialna zgodovina medicine (6).

Ko nam postane neka beseda domača, se ne sprašujemo, od kod je prišla. Pa vendarle: kako je z besedo alkohol? Beseda je arabskega izvora: al kuhl pomeni plemenito snov (prvotno fin antimonov prah za ličenje). Po legendi naj bi jo bil odkril arabski kemik Al-Jabir ibn Haijan, ki je živel 700 let pr. n. št. in ki je želel najti življenjski napoj za večno mladost. V laboratoriju je pridobil brezbarvno tekočino prijetnega vonja, ki je vlivala telesu moč in povzročala privzdignjeno razpoloženje. Preden je spoznal njene dolgotrajnejše in usodnejše učinke, jo je imenoval za plemenito snov in bil prepričan, da prinaša večno mladost (7).

VPETOST VINA V MEDICINO

Vino so sprva uporabljali samo kot zdravilo, v katerem so namakali različne zdravilne rastline. Iz ljudskega zdravilstva je to znanje prevzela medicina zgodnjih kultur, na Kitajskem jo je na primer popisal Šen-Nung že pred 5000 leti. Najstarejši zapis o vinu kot zdravilu je ohranjen na babilonskih glinenih ploščicah iz leta 2230 pr. n. št. (8). Iz njega zvedemo, da so zdravniki z vinom pripravljali zdravilne zeliščne napitke. Uporabljali so ga tudi kot opojno pijačo, anestetik pri operacijah, porodih in za razkuževanje ran. Ta »medicinska« metoda se še danes uporablja v manj razvitih predelih sveta ali v izrednih razmerah. V začetku našega štetja je davne izkušnje oživil grški farmakolog Dioskurides, v renesansi pa takratni farmakolog Matioli, ki je deset

let živel v Gorici in ki je med farmakopejo uvrstil tudi nekatere zdravilne rastline naših krajev.

Vino je ljudi nemalokrat obvarovalo pred hudimi okužbami. Na številnih osvajalnih pohodih, na primer na Cezarjevih ali Napoleonovih, so vojaki pili vino, da so se izognili pogubnim epidemijam tifusa, paratifusa, griže in drugih bolezni. Danes vemo, da nekatere vrste vina delujejo baktericidno. Fenolne spojine in tanini v rdečem vinu naj bi pri tem imeli pomembnejšo vlogo. Higienško oporečna voda z dodatkom takega vina deluje kot razkužilo. Po mnenju nekaterih avtorjev je dovolj v kozarec vode kaniti le nekaj mililitrov rdečega vina, da se zaradi tanina v rdečem vinu v njej uničijo kužne klice.

Kakšen odnos do vina so imeli nekateri najvidnejši zdravniki? Njihov pravzornik Hipokrat (460–377 pr. n. št.), utemeljitelj znanstvene medicine, je zdravnike zaprisegel, da morajo služiti življenju in rekel: »Vino je lahko za človeka čudovito in primerno, s predpostavko, da ga pri dobrem in slabem zdravju uživamo preudarno in zmerno ter usklajeno s posameznikom.« Rimski zdravnik Galen (129–199) je raziskoval zdravilni učinek vina in ga uporabljal za obkladke, masaže ter ga dajal na rane. Arabski zdravnik Avicenna (980–1037) je v slovitom Kanonu medicine opominjal, da bi morali »vino uživati samo pametni ljudje; neumni, malodušni, naivni in neizkušeni ne znajo piti vina brez zlih posledic.« Uveljavljeni francoski bakteriolog Louis Pasteur (1822–1895) pa je vinu pripisoval tudi razkuževalni učinek: »Vino je najbolj zdrava in higienska pijača.« (9)

ALOKOHOLIZEM Z VERSKEGA STALIŠČA

Alkohol in vera sta od nekdaj tako ali drugače povezana. Nekatere vere alkohol strogo prepovedujejo, druge ga uporabljajo celo pri svojih obredih. V 4. stoletju se je v Evropi utrdilo krščanstvo kot uradna vera cesarstva, ki je za simbol in sredstvo kulta prevzelo kruh in vino. Povzdignjena sta bila v sveti živili. Širjenje krščanstva je pospeševalo sajenje trte in pšenice. Izбира vina v krščanski liturgiji je bila analogna pivu pri nekaterih poganskih ljudstvih severne Evrope. V Svetem pismu so veli-

kokrat omenjeni vino, vinska trta in vinogradniki. Kristus je dejal: »Jaz sem vinska trta in moj oče je vinogradnik. Vsak poganjek na meni, ki ne rodi, bo odrezal in vsakega, ki rodi, bo očistil, da bo več rodil.« (10) Poznan je Kristusov čudež v Kani Galilejski, ko je spremenil vodo v vino; pri zadnji večerji pa je svojim učencem dal piti vino, simbol njegove krvi. To dejanje je kasneje postalo eden temeljev katoliških cerkvenih obredov. Med kristjani zavračajo alkohol Jehove priče, mormoni, baptisti in še nekateri drugi. Judaizem predstavlja v svetovnem merilu majhen odstotek vernikov, a ne nepomembnega. Njihova je biblijska Stara zaveza in uporaba vina kot božjega daru pri vseh obredih: pri obrezovanju, poroki, prazniku pashe ipd. Stopnja alkoholizma med Judi je kljub temu neznatna.

Islam, ki je nastal v 7. stoletju s prerokom Mohamedom, še danes strogo prepoveduje alkohol in v nekaterih muslimanskih državah je to celo uzakonjeno. V tem sta si edini osrednji ločini, sunitska in šiitska. V večini držav z islamom kot državno religijo obstajajo določila o uporabi in prodaji alkohola – njegovo uporabo omejujejo ali ga celo prepovedujejo. Tudi v hinduizmu, tretji največji svetovni religiji, stari 4000–6000 let, velja uživanje alkohola za grešno in vzdržnost je v Indiji, kjer je največ hinduistov, običajna. V eni izmed indijskih petih zveznih držav še danes velja prepoved alkohola. Prav tako v budizmu, ki predstavlja največjo ateistično (nima božanstva) religijo na svetu, med mnoge različice vseh njenih oblik vzdržnosti spada tudi odrekanje alkoholu.

Najširši pregled verstev v odnosu do alkohola kaže, da ga večina svetovnih religij – islam, hinduizem in budizem – prepoveduje. Katoliki, protestanti in pravoslavni pa alkohol uživajo kot božji dar. Židje, čeprav ga pijejo, ne poznajo veliko alkoholizma in imajo med religioznimi opozorili zapisan tudi škodljiv vpliv alkohola.

MED UGODJEM IN ODVISNOSTJO

Vino je pomembna sestavina dobre gastronomije. Znano je prepričanje, da zmerno in kulturno uživanje vina ni škodljivo. Po obroku hrane naj bi bilo koristno zaužiti kozarec

rdečega vina, saj naj bi zniževalo tveganje za nastanek boleznih srca in ožilja, hkrati pa prispevalo k boljši absorpciji železa. Za prave poznavalce pa je pitje dobrih vin ob ustreznih hrani velik užitek. Treba se je zavedati, da se pije samo takrat, ko je vino dopolnilo lepemu trenutku ali dobri hrani. Naučiti se je treba uživati v lastnostih in okusu vina, njegovi aromi in skladnosti številnih sestavin, v njegovem poreklu, letniku in usklajenosti z dobro hrano. Slovenija je vinogradniška dežela, vino pa narodna pijača, zato je dolžnost strokovnjakov, da narodu privzgojijo kulturo pitja. Te kulture pri odvisnosti od alkohola ni.

Kje se začne zloraba alkohola? Izvedenci Svetovne zdravstvene organizacije so leta 1951 opredelili alkoholizem kot socialnomedicinski problem. Alkoholiki so osebe, ki prekomerno uživajo alkoholne pijače, postopoma postajajo od njih odvisne in ki jih spremlja – jo motnje ter spremembe z okvarami na njihovem telesnem in/ali duševnem zdravju, motnje v odnosu do drugih ljudi ter neugodne posledice za družbeno in gmotno blaginjo. Zaradi tega jih je treba zdraviti (11).

Alkoholizma niso že od nekdaj obravnavali kot bolezen, čeprav so na njegove škodljive posledice opozorili že stari Babilonci na klinopisnih glinenih ploščicah pred približno 3500 leti. Takole pravi odlomek iz besedila: »Ne delaj sebe nemočnega s pitjem v krčmi, da se besede tvojega govorjenja ne bodo ponavljale in ne bodo vrele iz tvojih ust, ne da bi vedel, da si jih izgovoril.« (12) Ljudje so torej opažali stranske in škodljive učinke alkohola zaradi čezmernega uživanja že več tisoč let pred novodobnim obravnavanjem bolezenske zasvojenosti z alkoholom.

V začetku 19. stoletja je industrijska revolucija s kapitalizmom prinašala hude socialne stiske. Po mestih se je množil proletariat in rušil življenjske navade preteklosti. Javno življenje je od nekdaj teklo tudi v gostilnah ob pijači. Vse bolj so uživali žgane pijače, torej alkoholne destilate: na Portugalskem portovec, v Franciji vinjak, na Nizozemskem gin, na Škotskem, v Angliji in Severni Ameriki viski, v Srednji Ameriki pa rum, ki je postal popularen predvsem med mornarji. Alkoholna industrija se je trudila pridelati cenejše in obstojnejše alkoholne pijače z destilacijo in dodatkom različnih snovi in stabilizatorjev.

Prav te pijače so postale posebej nevarne za uživalce. Predindustrijska Evropa in Severna Amerika sta se soočali z množičnim pitjem žganih pijač. V štiridesetih letih 19. stoletja se je proti temu začel namenski boj. Zajel je Irsko, Anglijo, Srednjo Evropo in prodril tudi v Avstrijo s slovenskimi deželami ter zlasti Galicijo in Šlezijo, kjer je bilo pitje žganja posebej pereč problem (13).

Do 19. stoletja je v družbeni zavesti pijančevanje pomenilo bolj socialni, verski in pravni kot pa medicinski problem. Medicinsko razmišljanje o prekomernem pitju se je močnejše razvilo pri šolanih in posledično pri laikih šele z njegovim silnim razmahom. Zdravstvene posledice alkoholizma so pripeljale do spoznanj o alkoholni bolezni, zasvojenosti in potrebi po njenem zdravljenju.

Alkoholizem so obravnavali številni preučevalci tedanje družbe, moralisti in drugi. Zlo steklenice so povezovali s kriminalom, prostitucijo in nasiljem. Dobrodelne organizacije so začele svoj pohod proti pitju, priporočale so vzdržnost, v Ameriki pa so v 20. letih preteklega stoletja (1919–1933) celo alkohol prepovedali (14). Javnost je prvikrat zahtevala, da se pijančevanje obravnava kot zdravstveni problem. Ljudje so se vse bolj zavedali posledic kroničnega pitja, telesnih sprememb, duševne zmedenosti in celo norosti. Leta 1813 je Thomas Sutton prvič zapisal simptom *delirium tremens* kot posledico zlorabe alkohola, Samuel Burton Pearson pa ga je imenoval možganska vročica (angl. *brain fever*) (15).

SLOVENSKO PROTIALKOHOLNO GIBANJE V STOLETJU PO LIPČU

Valvasor je v svoji Slavi zapisal, da je na Koroškem v 16. stoletju delovala Bratovščina sv. Krištofa zoper pijančevanje in preklinjanje. Sestavljalo jo je 80 precej uspešnih plemičev. Okoli leta 1700 je zdravnik Marko Gerbec (1658–1718), doma iz Šentvida pri Stični, pisal o čezmernem pitju in priporočal treznost. Leta 1853 je Janez Volčič izdal knjigo *Žganju slovó! vojskó!* in zahteval popolno vzdržnost od žganja (16). V svoji Topografiji Ljubljane (1834) Lipič piše, da še pred nedavnim v Ljubljani niso poznali kuhanja žganja. V njegovem času pa je v mestu delo-

valo osem žganjarjev, ki so letno skuhalo kar 50.000 litrov žganja! Kot najbolj priljubljeno je omenil brinjevo žganje (17) (slika 1–3). Slovenski psihiater Fran Göstl je stoletje kasneje tožil, da je v Sloveniji le osem brezalkoholnih gostiln (18)! Kako pereč problem je bilo pitje žganja v Lipičevem času, govorijo pravila Bratovščine sv. Janža, ki se je borila prav proti temu (12).

Protialkoholni članki v Rokodelskih novicah, Danici in knjigah Mohorjeve družbe tudi niso obrodili sadov. Še najuspešnejši je bil škof Slomšek, ki je na poljuden način opozarjal na škodljivost alkohola. K prevodni knjigi nemškega teologa Daniela Zschokkeja Čujte, čujte, kaj žganje dela! je napisal uvodno besedilo Prijatelji pomagajte! in svojo t. i. Žalostno pesem (19). Slomšek je v Drobenticah iz leta 1846 objavil tudi Veselo povest od svetiga Janša bratovščine, ki spodbuja pivce, da se ji pridružijo (13). Le enkrat samkrat pa se je Slomšek izrekel v dobro žganju:

Slika 1. *Dipsobiostatika*. Ljubljanski mestni fizik dr. Fran Viljem Lipič je napisal prvo znanstveno razpravo o alkoholizmu na svetu, ki je izšla v Ljubljani leta 1834 (iz fotoarhiva Inštituta za zgodovino medicine MF UL).

Slika 2. Naslovnica Lipičevega izvirnega dela o alkoholizmu *Grundzuge zur Dipsobiostatik* iz leta 1834 (iz fotoarhiva Inštituta za zgodovino medicine MF UL).

330

»Dobro je žganje požreti, kadar v kako nezdravo sapo greš.« (20) Ljubljanski škof Missia je leta 1877 pozival državo, Cerkev in občino, naj se povežejo in ustanovijo protialkoholna društva (21). Leta 1892 je nastalo kranjsko protialkoholno gibanje. Slovenska protialkoholna zveza je skicala prvi protialkoholni shod v septembru 1902. Udeležilo pa se ga je le 50 ljudi, med njimi župniki, zdravniki in učitelji. Za cilj so si postavili dolgoročno zavirati pitje. Z ozaveščanjem so hoteli začeti najprej v šolah, mladini pokazati slike zdravih in zaradi alkohola poškodovanih organov. Uvideli so, da je potrebna samopomoč, dokler ne poseže vlada z omejevalnim načrtom za obratovanje krčem, s prepovedjo veselíc, z iskanjem podpore v glasilih, z ustanavljanjem društev Čebelice, z večstopenjskim zavračanjem alkohola, z neplačevanjem poslov s pijačo in z zahtevo po abstinenci do 14. leta. Na drugem shodu v oktobru 1903 so ugotovili, da se alkoholizem še vedno širi. Izšlo je glasilo Piščalka, zanimivo pisano za trezne in za

alkoholike. Predsednik preimenovanega protialkoholnega društva Abstinenter je leta 1905 postal dr. Janez Evangelist Krek. Sledili so napadi na Društvo, češ da v Bibliji alkohol ni prepovedan. Frančiškanski pater Stanislav Škrabec se je upiral z besedami: »Če je vino strup, potem je Kristus izbral strup za materijo najvišjega sakramenta.« (22) Napade je zavrnil duhovnik in pisatelj F. S. Finžgar s trditvijo, da tudi Galilea nihče več ne preganja, pa čeprav je govoril drugače o vrtenju zemlje kot pa vera – lat. *Eppur si muove* (23). Resnejše so postale polemike o gospodarskih vplivih abstinence na vinorodne kraje, češ da bi tako izgubili svoj dohodek. Predlagali so, naj se grozdje uživa presno, predeluje v sokove in suši v rozine. Razlogi zoper pitje so bili vistem času po pomembnosti najprej gospodarski, socialni in šele nato zdravstveni. Leta 1907 so v Piščalki pisali o alkoholnem vprašanju predvsem kot o narodnem vprašanju, kako ozdraviti alkoholizma celotno družbo, kako zmanjšati škodo za narod in ne, kako pozdraviti pijance. Dne 29. januarja 1912 so pri Društvu zdravnikov na Kranjskem ustanovili protialkoholni odsek (21). Takrat so zdravniki začeli boj z alkoholizmom in to vlogo do danes obdržali. Na tretjem slovenskem protialkoholnem kongresu decembra 1912 so zdravniki sodelovali z aktualnimi predavanji. Posebej pomembni so sklepi, ki so jih skupaj oblikovali člani zdravniškega društva in protialkoholne zveze. Za protialkoholni boj so predlagali, da bi predavali po srednjih šolah, ustanovili oskrbovališče za alkoholike v Ljubljani in pripravili protialkoholni potovalni muzej. Društvo zdravnikov na Kranjskem je na pobudo prim. Vinka Gregoriča predlagalo tudi, da se žganjarne ločijo od gostiln in se tako zaznamujejo žganjepivci ter da so žganjarne ob koncih tedna in ob praznikih zaprte (24). Vsem dobrim željam in namenom navkljub se je psihiater Fran Göstl, ki je deloval v Kranjski blaznici Studenec, srečeval s pogosto pojavnostjo alkoholikov in njihovo pijansko blaznostjo. Resignirano je zapisal, da je »pijančevanje žalibog prekletstvo Slovanov« (25).

V Kraljevini SHS je delovala razširjena protialkoholna organizacija Sveta vojska, ki je združevala protialkoholne organizacije iz Maribora, Ljubljane in z Reke. Bili so dobro

Slika 3. Fran Viljem Lipič (1799–1845), avtor prve znanstvene študije o alkoholizmu v svetovnem merilu (iz fotoarhiva Inštituta za zgodovino medicine MF UL).

pripravljene, z velikim številom članov z različnih družbenih področij. Leta 1919 je deželna vlada ustanovila protialkoholni oddelek pri socialnem poverjeništvu. Njegove naloge so bile nadzor nad izpopolnjevanjem vladnih odredb o omejitvah porabe alkohola, skrb za pouk v šolah, v vojašnicah in kaznilnicah, statistično spremljanje alkoholizma, posredovanje med vlado in protialkoholnimi organizacijami. Leta 1920 je minister za socialno politiko izdal nalog za izvajanje zakona proti pijančevanju. Sveta vojska je zbrala statistične podatke. Zakon je propadel zaradi zamenjave ministra (21). Po 2. svetovni vojni se je začel uresničevati del tega programa. Izboljšala so se tovrstna prizadevanja v šolstvu in zdravstvu, z alkoholizmom so se začeli ukvarjati usposobljeni psihiatri. Številnim je še vedno ostal ljubši kozarec kakor strokovna pomoč.

PORABA ALKOHOLA V SLOVENIJI

V Sloveniji je leta 2009 uradno ugotovljena poraba čistega alkohola okoli 11 litrov na prebivalca. To pomeni, da naj bi vsak prebivalec letno spil 56 litrov vina, 90 litrov piva in 2 li-

tra žganih pijač (8). Za primerjavo naj navedemo nekaj podatkov o letni porabi alkohola na prebivalca v drugih evropskih državah: nekoliko prednjačijo Luksemburžani, najbližji so nam Francozi in Nemci, sledijo pa Portugalski, Madžari, Čehi, Avstrijci in Danci. Med narode z najnižjo porabo alkohola spadajo muslimanske dežele, pa tudi Izrael, Islandija, Norveška, Kitajska in druge (7). Neuradno je v Sloveniji okoli 135.000 kroničnih alkoholikov. Po porabi alkohola nas neslavno uvrščajo med vodilne v svetu. Temu sledita tudi obolevnost in umrljivosti zaradi alkoholizma. Visok je delež samomorov in umrljivost v prometnih nesrečah z alkoholiziranimi udeleženci.

Alkoholni lobiji si zelo prizadevajo za tržno uspešnost. Ko se poraba vzpne nad 4 litre čistega alkohola na prebivalca letno, je dobička, ki ga država dobi z obdavčenjem alkohola, konec. Strmo začnejo naraščati stroški zaradi kvarnih posledic alkoholizma, izgube delovnih dni, upadanja delovne storilnosti in zdravljenja. Da ne govorimo o škodi, ki jo utrpijo družinski člani in vse druge žrtve alkoholizma, ki je gmotno niti ne moremo ovrednotiti.

SKLEP

Poskusi omejevanja porabe alkohola segajo skoraj na začetek njegove uporabe. V zgodovini je ena najbolj poznanih prepovedi alkohola prohibicijski zakon, ki so ga leta 1919 sprejeli v ZDA. Posledice so bile ravno nasprotne pričakovanemu. Namesto razcveta moralnih vrednot se je pojavilo vse tisto, kar naj bi prepoved ustavila. Iz skladišč so izginjale zasežene zaloge alkohola, v prvih treh letih je bilo ubitih okoli 30 vladnih uslužbencev, ki naj bi skrbeli za upoštevanje protialkoholnih predpisov, poleg vsega se je povprečna starost pivcev še znižala. Kljub slabim izkušnji iz ameriškega okolja vemo, da prosvetljevanje in izobraževanje brez ustrežne prisile pri alkoholizmu ne zaležeta. Zato se sprejemajo ukrepi, kot je bil protialkoholni zakon v času ministra za zdravje Dušana Kebra za slovensko »mokro družbo«, kot jo je minister imenoval. Prepovedano je točenje in prodajanje alkohola, mlajšim od 18 let, alkohola se ne sme prodajati zgodaj zjutraj in poz-

no zvečer v trgovinah ter na bencinskih črpalkah itd. Za vse to je potrebno sodelovanje trgovcev, gostilničarjev, natararjev in nasploh celotne družbe. Razmišlja se tudi o zdravstveni taksi za zdravju škodljive razvade. Govorimo o ukrepah, ki jih je že pred stoletjem predlagalo Društvo zdravnikov na Kranjskem, pred njim pa številni drugi, ker je alkoholizem odvisnost, ki jo je silno težko zdraviti. Dejstvo je, da alkoholizem pri nas predstavlja največji družbeni in zdravstveni problem. Vodi v umiranje na obroke ali v počasni samomor. Je slovenski tanatos.

Alkohol ima lahko blagodejne učinke na človekovo zdravje in dobro počutje. Vprašanje je prava mera, kot je že zdavnaj zapisal Shakespeare. Tega problema ne more rešiti nobena prohibicija uspešneje kot vzgoja in ozaveščanje ljudi. Škodljivost alkohola je treba postaviti v ospredje in s prodornim osvetljevanjem ljudem prikazati resnično sliko kroničnih uživalcev. Premalo je v zavesti resnost posledic za telesne, duševne in umske sposobnosti ljudi, posledično nasilje in razpad družin zaradi alkoholizma. Visoka je cena, ki jo za alkoholike plačujeta družba in država.

LITERATURA

1. Turčin Z. Toksikomanija mladih. In: Merc B. Odvisnost – družbeni problem včeraj, danes, jutri. Zbornik razprav. Maribor: Obzorja; 1995. p. 114–21.
2. Meyer RE. The Disease Called Addiction: Emerging Evidence in a 200-Year Debate. *Lancet*. 1996; 347 (8995): 162–6.
3. Medved D. Vinski brevir. Kako razumeti vino. Ljubljana: Rokus; 1999.
4. Johnson H. Story of Wine. Reprinted. London: Mitchell Beazley; 2002.
5. Šepetavc A. Pijem, torej sem Slovenec – ali alkohol(izem) kot tabu in fenomen slovenstva. *Zgodovina za vse*. 1995; 2 (1): 18–36.
6. Berridge V. What's Happening in History. *Br J Addict*. 1986; 81 (6): 721–3.
7. Čebašek Travnik Z, Hovnik Keršmanec M, Stergar E. Čim manj – tem bolje, otroci in mladostniki pa sploh ne! Ljubljana: Liberalna akademija; 2000.
8. Kapš P. Vino in zdravje. Novo mesto: Erro; 1998.
9. Hamvas B. Filozofija vina. Zagreb: Ceres; 1993.
10. Sveto pismo nove zaveze. Evangelij po Janezu 15, 1–2. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije; 1995.
11. Može A. Odvisnost od alkohola: razvoj in zdravljenje. Idrija: Bogataj; 2002.
12. Bohak J. Psihodinamika zasvojenosti. In: Merc B. Odvisnost – družbeni problem včeraj, danes, jutri. Zbornik razprav. Maribor: Obzorja; 1995. p. 192–213.
13. Prijatelj A. Čujte, čujte, kaj žganje dela. *Zdrav Vestn*. 1998; 67 (1): 35–6.
14. Hudolin V. Alkoholizam. In: Medicinska enciklopedija, zv. 1. Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ; 1957. p. 114–5.
15. Porter R. Introduction. In: Trotter T. An Essay, Medical, Philosophical, and Chemical, on Drunkenness and its Effects on the Human Body. Reprint. London: Routledge; 1988. p. IX–XL.
16. Volčič J. Žganju slovó! vojskó!: škodljivost žganja v pogovoru. Ljubljana: J. R. Milic; 1853.
17. Lipič FV. Topografija c.-kr. deželnega glavnega mesta Ljubljane z vidika naravoslovja in medicine, zdravstvene ureditve in biostatike. Ljubljana: Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije; 2003.
18. Göstl F. Misterij duše. Ljubljana: Zvezna tiskarna in knjigarna; 1924.
19. Zschokke H. Čujte, čujte, kaj žganje dela!: prigradba, žalostna ino vesela za Slovence. Celovec: J. Leon; 1848.
20. Slomšek AM. Blashe ino Neshiza v' nedelški sholi. Celje: 1842.
21. Mrkun A. Zgodovina protialkoholnega gibanja po vsem svetu, zlasti v Sloveniji. Ljubljana: Protialkoholna zveza »Sveta vojska«; 1927.
22. Škrabec S. Piščalka za abstinence, pivce in pijance: mesečnik, posvečen protialkoholni gibanju na Slovenskem. 1906; 2: 50.
23. Finžgar FS. Piščalka za abstinence, pivce in pijance: mesečnik, posvečen protialkoholni gibanju na Slovenskem. 1906; 2: 50.
24. Logar I. Društvo zdravnikov na Kranjskem. *Zdrav Vestn* 1956; 25: 425–6.
25. Göstl F. Pijanost in blaznost. *Letopis Matice slovenske za leto 1893*.